

Zadnji psiholog
Prolegomena k vsaki prihodnji psihologiji

DUŠAN RUTAR

POVZETEK

V nadaljevanju razprav o psihologiji in psihoanalizi smo obdelali naslednje Nietzschejeve koncepte, ki so pomembni tudi za razumevanje psihologije: koncept o večnem vračanju istega, koncept volje do moči, koncept prevrednotenja vseh vrednot, koncept umetnosti, koncept aktivnega nihilizma, koncept interpretativne igre.

Podrobno smo obdelali tudi Nietzschejevo psihologijo, ki je tesno povezano s filologijo in njeno najpomembnejšo značilnostjo Filologijo je Nietzsche definiral kot umetnost dobrega branja. Analizirali smo tudi njen odnos do Freudove psihologije, ki jo gre razumeti kot umetnost interpretacije. Umetnost interpretacije razumemo zlasti kot nedoločenost v interpretaciji, zato smo elaborirali tudi koncept nedoločenosti. V nadaljevanju smo poskušali pokazati, zakaj je vsaka umetnost interpretacije etični projekt, temelječ na kriterijih korektnosti.

ABSTRACT

THE LAST PSYCHOLOGIST /PROLEGOMENON TO EVERY FUTURE PSYCHOLOGY/

We are continuing our debate about relation between psychology and psychoanalysis. In this essay some Nietzsche's concepts, which are of special interest for psychology, have been elaborated. The concepts are: the concept of eternal returning of the same, the concept of will to power, the concept of revaluation of all values, the concept of art and active nihilism, the concept of interpretative game.

We've examined Nietzsche's psychology which is very strongly tied to the philology, especially to its most important feature. Philology is an art of reading well, says Nietzsche. We have also analyzed its relation to the Freud's psychology, which is to be understood as an art of interpretation. The art of interpretation means particularly an undecisiveness in interpretation. Therefore, we've elaborated the concept of the undecisiveness. In addition we tried to show why every art of interpretation must become an ethical project, based on the criterion of correctness.

Benevolo lectori salutem.

I

Vprašanje, ki ga bomo elaborirali na straneh tega prispevka, posega na področje hermenevtike in skuša problematizirati interpretacijo Schleiermacherjevega in Diltheyevega razumevanja naloge hermenevtike. Po teh interpretacijah naj bi bila njena naloga bistveno psihološke narave. Sprašujemo se torej, ali je mogoče zagovarjati tako razumevanje Schleiermacherja in Diltheya. Da bi prišli do zadovoljujočega odgovora, se bomo s posebno pozornostjo lotili problema interpretacije in njenega odnosa do znanosti in umetnosti. Vprašanje: ali lahko v interpretaciji brez ostanka sklepamo iz posledic, ki smo jih sposobni zaznati, na vzroke.

Razumevanje naloge hermenevtike gre pogosto nekako takole: razumevanje je bistveno naloga psihologije, pri tem pa igra zlasti pomembno vlogo empatija ali vživljanje v vlogo avtorja. Vživljanje (Dilthey uporablja izraz *Nachfühlen*) je nujna predpostavka razumevanja. Interpretacija pa ni natančno objektivno spoznanje vsega tistega, kar je imel pri izjavljanju avtor v mislih, temveč ponovno formiranje, ponovno konstruiranje (Schleiermacher). Vsaka duhovna operacija, dodaja Dilthey, ima opraviti samo s smislom in pomenom. Človek živi v univerzumu smisla in pomena, zato je njegova prva in edina naloga razumevanje le-tega. Praznost ali polnost življenja odzvanjata prav v tem.

Ponovno konstruiranje odpira možnost, da samega avtorja razumemo celo bolje ali drugače, kot je avtor razumel samega sebe. To je tudi končni cilj hermenevtike (Dilthey), kar pomeni, da avtor ne igra osrednje vloge niti pri izjavljanju niti pri interpretaciji. To, kar je proizvedel, lahko razumemo tudi brez njega, ali celo proti njemu. To je razvidno tudi iz Diltheyeve elaboracije predmeta psihologije. Psihološko raziskovanje, ugotavlja Dilthey, se ne more zadovoljiti samo z opisom stanj duše; ugotoviti mora tudi pogoje, ki določena stanja duše sploh omogočajo. Predmet psihološkega raziskovanja ni istoveten z dejstvenimi stanji (to so stanja, ki smo jih sposobni opaziti), ampak je tisto, s čimer so ta stanja vedno znova povezana. To, o čemer govorimo, je za samo razumevanje psihološkega raziskovanja odločilnega pomena. Dilthey je svoj koncept razvil do vrhunca z ugotovitvijo, da daje proces razumevanja in interpretiranja sveta navodila tudi za idealno konstrukcijo sveta. Pa ne samo to, daje tudi navodila za iluzorne in fiktivne interpretacije, v katerih se pojavljajo predpostavke o globinah in transcendenci, pravi in objektivni interpretaciji, zadnji in absolutni interpretaciji itd. itd.

Duševna stanja se nikoli ne vračajo v enaki obliki, kar pomeni, da se tudi pod enakimi pogoji ne ponovijo. Vendar ni dovolj, da ugotovimo zgolj pogoje, ugotoviti moramo tudi pravila, od katerih so stanja odvisna. Pravila duševnim stanjem niso zunanja, ampak jih moramo razviti iz samih stanj in pogojev, od katerih so stanja odvisna. Stanja so vedno kompleksna realnost, ki jo moramo analizirati. Dilthey je zaradi tega nasprotoval deskriptivni in konstruktivistični psihologiji in se zavzemal za analitično psihologijo, ki ne izhaja iz elementarnih procesov ali dejstev, ampak iz kompleksnih stanj, ki jih je sposobna zaznati in jih nato analizira.

Analiza zadeva kompleksne sklope, ki so samo življenje. Življenje je način nastajanja, analize, interpretacije, razumevanja in povezovanja teh sklopov. Življenje pomeni, da človek v svojem odnosu do sveta in drugih ljudi ne more ostati neprizadet. Življenjske

izkušnje so načini interpretacije in razumevanja življenja. V tem je Diltheyev koncept življenja soroden Nietzschejevemu konceptu življenja, o katerem bomo govorili v nadaljevanju. Način razumevanja in interpretiranja sveta in življenja je življenje samo. Interpretacija kot rekonstrukcija pomena (Dilthey) je modus življenja; je interpretativna igra. Način, kako življenje razume sebe.

Interpretacija kot igra in življenjski modus pomeni angažiranje vseh aspektov in moči življenja. Interpretacija je odgovarjanje na Sfingino spraševanje; je neskončna igra, ki se vrti okoli istih vprašanj. Igra plete mrežo, v katero je ujet subjekt.

II

Subjekt je ujet v mrežo, čeprav je istočasno tudi svoboden, da to mrežo spreminja. S tem spreminja pomen izjav. Spremembe so nenadne, nenapovedljive in pomenijo eno najpomembnejših značilnosti subjekta. Mesto subjekta je natanko v tej nenadnosti, slučajnosti, nenapovedljivosti in nepredvidljivosti; temelj duhovnih znanosti pa v razumevanju statusa subjekta.

Ali je torej interpretova naloga v tem, da rekonstruira logiko, s pomočjo katere je avtor proizvedel svoje izjave? Vprašanje je boljše od vprašanja glede avtorjeve psihologije, saj ga manj zanima osebnost avtorja in bolj logika proizvodnje in povezovanja izjav. Predpostavlja pa, da izjave zasledujejo določeno logiko, ki jo avtor že pozna, zato si bomo ogledali, če je ta predpostavka upravičena.

S problemom, ki ga zastavi omenjena predpostavka, se je ukvarjal tudi M. Heidegger, ko je skušal interpretirati Nietzschejevo filozofiranje o volji do moči.

Metodološko vzeto je Heidegger ločil tri aspekte Nietzschejeve filozofije.¹ Prvi aspekt poudarja, da je doktrina vsakega misleca tisto, kar je ostalo v njegovih izjavah neizrečeno. Neizrečeno je nekaj, kar v izjavah ni bilo neposredno izraženo, ali pa nekaj, česar znotraj določene filozofske ali paradigmatike tradicije preprosto ni mogoče izreči. Neizrečeno je povezano tudi z nemišljenim in nemisljivim.² Avtor lahko pove stvari, ki jih ni mislil povedati, ali pa pove tisto, česar ni mislil. Prvi del je povezan z avtorjevo intencionalnostjo, drugi del pa s stvarmi, ki jih nismo niti mislili niti izrekli, pa so se kljub temu poprisotile v izjavi.

Komentar: vsaka izjava je rezultat delovanja določenih silnic, ki selekcionirajo izjave, jih punktuirajo, določajo kontekst, znotraj katerega bodo izrečene, ali kontekst, ki ga vzpostavljajo. Teh silnic avtor ne pozna in še manj obvladuje. Za razumevanje izjave pa so gotovo pomembne. Prav tako znotraj določene tradicije nekaterih stvari ni mogoče izreči, saj jih tradicija ne predpostavlja. Izrekanje novosti zato načenna tradicijo.

Originalnost misleca nas vsekakor postavlja pred težko nalogo, saj ga, dokler ne izstopimo iz tradicije, sploh ne moremo razumeti. S tradicijo nastajajo nekakšni interpretacijski modeli/scheme. Nevarnost takih shem je v njihovi potencialni rigidnosti in izključujočnosti. Interpretacijske sheme so določujoče, saj nam vsiljujejo načine za razumevanje izjav. To je sicer normalno, saj omogoča razumevanje, vendar obstaja nevarnost, da prav zaradi njih izjav ne razumemo dobro.

1 Glej Schrift, A. D. (1990), *Nietzsche and the Question of Interpretation*, NY, London: Routledge, str. 14 et seq.

2 Glej Freud, S. (1895/1950), *Entwurf einer Psychologie*, v.: *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, London: Imago publishing, str. 371-466.

Dobro razumevanje izjav pomeni dvoje: analizo pogojev, ki omogočajo nastanek interpretacijskih shem (v grobem so to navodila za razumevanje izjav) in odprtost do alternativnih interpretacij.

Odprtost do alternativnih interpretacij problematizira drugo Heideggrovo metodološko načelo, ki poudarja, da mislec vedno znova misli eno samo misel.³ Sam Nietzsche je bil velik nasprotnik vsem, ki se trudijo s sistematizacijami, saj le-te niso nič drugega kot modeli, v katerih ne tiči samo nevarnost izključujočnosti in rigidnosti, temveč tudi nevarnost formalizma. Formalizem pa je zaprt za vse alternativne interpretacije.

Tretje metodološko načelo, ki ga pri branju Nietzscheja uporablja Heidegger, nam pove, da je vsako resno filozofsko razmišljanje meta- fizično. Metafiziko bomo razumeli tako, da bomo v vsaki izjavi iskali mesto (a point of view), od koder je mogoče izjavo razumeti. A point of view v tem primeru ni mesto, od koder izrekamo izjavo, ampak je mesto v sami izjavi. Zaradi tega lahko izjavo razumemo tudi v nasprotju s pomenom, ki ga skuša zagovarjati avtor izjave, saj je takih mest več. To pomeni, da lahko z različnih mest v sami izjavi izjavo različno razumemo. Mesta za razumevanje izjave so neodvisna od izjavljalca. O pomenu izjave se lahko prepiramo natanko zato, ker lahko zasedemo različna mesta in izjavo različno razumemo. Lahko pa tudi rečemo, da hoče sama izjava imeti interpretira na določenem mestu: bodisi zaradi same tradicije in okostenelih interpretacijskih shem, na katere se izjava sklicuje, bodisi zato, ker skuša avtor vsiliti interpretu svoj pomen. Vedno pa je možno razumeti izjavo v nasprotju s tradicijo in avtorjevimi intencami.

A point of view ni mesto, s katerega bi s pomočjo interpretacijskih shem razumeli izjavo; tudi ni nujno mesto, ki ga zagovarja avtor. Je mesto, ki nam omogoča postaviti tudi povsem nove kriterije za razumevanje izjave: omogoča nam novo, originalno razumevanje. Kdor ne pride do tega mesta, bo izjavo razumel bodisi v skladu s tradicionalnimi interpretacijskimi shemami in se pri tem zaslepil za zgodovinske procese, ki so jih proizvedli, bodisi v skladu z avtorjevimi verjetji in se pri tem zaslepil za njegovo nezavedno, ki izza njegovega hrbta določa pomen.

Odprtost za razumevanje bomo imenovali volja do razumevanja.

Volja do razumevanja ni volja do ohranjanja tistega, kar je že razumljeno, pač pa je volja do reinterpretacije vseh interpretacij. Reinterpretacija je interpretacija, zato hoče lastno reinterpretacijo. V tem je volja do razumevanja. Ne gre za ohranjanje in varovanje interpretacijskih shem, ne pomeni iskanja varnosti v interpretaciji. Volja do razumevanje odpira prostor resnici in ga istočasno zagotavlja.

Volja (Willen, will) kot koncept ima dolgo zgodovino (Schelling, Leibniz, Kant, Fichte, Hegel, Schopenhauer, James, Nietzsche itd.). Volja do razumevanja je tesno povezana z umetnostjo interpretacije, še več, prva je pogoj drugi. Brez volje do razumevanja ni možna umetnost interpretacije, ali ostreje rečeno, sploh ni možna nobena interpretacija.

Psihoanaliza je umetnost interpretacije, zato je zanjo značilno tudi premagovanje konstitutivnega konflikta med voljo do razumevanja in težnjo k ugodju, ki se kaže kot težnja k čim manjšemu trošenju energije. Volja do razumevanja je sicer pogoj za vsako razumevanje, vendar je bistvena odprtost do razumevanja, tj. premagovanje težnje k čim manjšemu trošenju energije, ki se kaže kot prehitro zadovoljstvo v interpretaciji.

3 Schrift, A. D. (1990), str. 18.

Psihoanaliza kot umetnost interpretacije je podjetje, za katero velja Nietzschejeva definicija umetnika: umetnik je sposoben uvajati v bivajoče nekaj, česar še ni bilo. Umetnost interpretacije zato ni odgovor na vprašanje, kaj je hotel avtor s svojo izjavo povedati, pač pa sposobnost uvesti pomen, ki ga avtor morda sploh ni predvidel. Taka interpretacija seveda razume izjavo tudi v njenem pričakovanem in etabliranem pomenu, vendar to ni njena prvenstvena naloga. Njena ustvarjalnost je natanko v tem, da lahko interpretira na nov, drugačen način. To tudi pomeni, da cilj interpretacije ni razsvetljenski ideal osveščene človeka, o čemer je razmišljal Dilthey.

Taka interpretacija tudi ne bo nevtralna, saj spreminja tisto, kar interpretira: to ni značilno za interpretacije, ki niso odprte za razumevanje. Volja do razumevanja je tako vedno že praktična in vzpodbujajoča volja, zato je tudi interpretacija, katere pogoj je volja do razumevanja, vzpodbujajoča in praktična, ne pa sterilna in distancirano nevtralna. Volja do razumevanja hoče spremembe in se ne more zadovoljiti s tistim, kar je etablirano in hoče biti večno in nespremenljivo. Volja do razumevanja je silovitost, ekstaza (der Rausch); koncept je seveda Nietzschejev.

Silovitost, poudari na več mestih Nietzsche, je dvojna: apolonska in dionizična. Apolonska silovitost je preračunljiva, dionizijska je eksplozivna.⁴ V obeh primerih je silovitost usmerjena k proizvodnji zadovoljstva, ki ga človek najde v urejanju (ordnen) stvari. Urejanje stvari pomeni proizvodnjo in ohranjanje sveta: razlika med Apolonom in Dionizom pa je v tem, da apolonska preračunljivost pomeni tudi poskus zagotoviti si zadovoljstvo, ki ga človek najde v ureditvi sveta, medtem ko Dioniz nikoli ne pristane na etablirano urejenost, zato jo ves čas ruši. V tem je njegova silovitost.

Večno vračanje istega v apolonski preračunljivosti pomeni vračanje istega, že doseženega, etabliranega. Pomeni večno ponavljanje in konzerviranje, medtem ko večno vračanje istega v dionizijski silovitosti ne pomeni vračanja že doseženega in napor, da bi se le-to ohranilo, zamrznilo, konzerviralo, pač pa vračanje istega, ki se vedno vrne kot nekaj drugačnega. Ustvarjalnost je na strani Dioniza, ki je v ohranjanju volje do razumevanja. Volja do razumevanja ni usmerjena k resnici, saj je ne predpostavlja kot skrito entiteto: resnica je prav v ohranjanju volje do razumevanja.

Umetnost interpretacije je resnica, ki ni odvisna samo od volje do razumevanja, ampak je tudi etično dejanje, ali kot bi rekel Nietzsche: resnica je dosegljiva samo krepostnim ljudem, tj. ljudem, ki se znajo prilagajati resnici. To niso ljudje, ki resnico prilagajajo svojim etabliranim kriterijem in obstoječemu znanju, ampak le-to spreminjajo glede na kriterije, ki jih postavlja resnica. Teh kriterijev ne moremo poznati vnaprej, zato sta odprtost za interpretacijo in volja do razumevanja ključna pogoja za razumevanje resnice.

Etičnost, ki smo jo omenili, je treba razumeti v Kantovem pomenu. *SAPERE AUDE!* Ubogaj in drzni si.

Resnica je ženskega spola, je Ženska, je nezavedno. Resnica ne more biti objekt spoznanja, lahko je le objekt verovanja. Objekt verovanja je nujen, saj omogoča urejanje sveta, za katerega smo rekli, da prinaša zadovoljstvo. Ne-urejenost sveta ne pomeni samo nezadovoljstva, pomeni izginjanje, kolaps samega sveta. Svet je lahko samo urejen, ali pa o njem sploh ni smiselno govoriti.

Interpretacija ni iskanje resnice, ki je fiksirana v urejenem svetu, ampak je odpiranje sveta za razumevanje resnice. Odpiranje sveta je odpiranje za resnico, ki je v

⁴ Schrift, A. D. (1990), str. 39.

odprtosti sveta: pomeni večno samopreseganje. Samopreseganje je proizvodnja resnice in resnica sama. V interpretaciji se svet odpre do resnice o samem sebi; šele tukaj se zares vzpostavljajo pogoji za njegovo samoohranitev. Ohranjanje in spreminjanje sveta temeljita na verjetju v resnico: okoli tega verovanja se struktuira in spreminja.

Konstrukcija in dekonstrukcija sveta sta projekt, ki je možen samo zaradi nujnosti verovanja v resnico.

III

Nietzsche je samega sebe imenoval psiholog. Čeprav to ni zadostni razlog, da bi mu psihologija posvečala pozornost, je njena nezainteresiranost zanj simptomatična. Simptomatičnost psihologije pa lahko pojasnimo z Nietzschejevimi psihološkimi koncepti.

Najpomembnejši psihološki koncept, ki ga je razvijal Nietzsche, je koncept volje do moči. Volja do moči se izraža kot aktivni nihilizem, ki je destruktiven in kreativen hkrati. Njegova destruktivnost se kaže v prevrednotenju kategorij, ki so zlasti v znanstveni pozitivistični tradiciji odigrale zelo pomembno vlogo. To so kategorije, ki govorijo o cilju (cilju spoznavanja, cilju znanosti, ciljih človeka, družbenega razvoja itd.), **enotnosti** (svet je empiričen in enoten), **biti** (obstaja bit, ki se kaže v človekovi naravi ipd.). Z zatonom vrednosti teh kategorij se je prevrednotil tudi koncept sveta in kozmosa, v katerem človek živi. Svet ni več enoten, nima nikakršnega telosa ali cilja, ni mogoče misliti nikakršne esence ali bistva, bit ni nikakršna entiteta.

S tem destruktivnost kot način uveljavljanja volje do moči odpira človeka in svet za boljše razumevanje človeka in sveta: za samopremagovanje. To je tudi razlog, zakaj je aktivni nihilizem konstruktivnost par excellence.

Aktivni nihilizem je zdravilo⁵ in božanski način mišljenja.⁶ Zdravilo zato, ker odpira človeka in svet, strup pa zato, ker ruši vse, kar je etabliirano ali pa se skuša etabliirati. Destruktivnost aktivnega nihilizma je sama sebi zdravilo, saj se nenehno onemogoča. Onemogočanje pomeni oviranje in preprečevanje destrukcije ter njen pogoj hkrati. Zaradi samooviranja in samoomejevanja ne more priti do dokončne uveljavitve enega samega načina izražanja volje do moči. Volja do moči postane volja do razumevanja; postane igra. Dionizična igra; neskončna, samopresegajoča in samoomejujoča.

Volja ni osebnostna lastnost ali lastnost oziroma sposobnost duše. Zaradi tega je sintagma **človek z močno voljo** nesmisel: nesmiselno je tudi govoriti o tem, da za to, da bi nekaj dosegli, potrebujemo več ali manj volje. Ko govorimo o igri in volji do razumevanja, ne govorimo o psiholoških konceptih volje. Volja ni nikakršna psihološka entiteta, ki bi jo lahko kakorkoli merili.

S konceptom volje je Nietzsche opozoril na status in pomen psiholoških konceptov volje, saj je voljo mogoče misliti le znotraj koncepta igre. Volja ni izhodišče ali telos sveta, prav tako ni njegova empirična ali transcendentalna fiksna oporna točka. Svet se ne vrti okoli volje in volja ne poganja sveta. Dinamičnost sveta ni posledica močne volje.

5 O konceptu pharmakon glej Derrida, J. (1981), *Dissemination*, prevod Barbara Johnson, Chicago: University of Chicago Press; glej tudi Schrift, A. D. (1990), str. 53-73.

6 Glej Leupin, A., (1991) (ured.), *Lacan & the Human Sciences*, Lincoln & London: University Of Nebraska Press; glej tudi Schrift, A. D., str. 57.; Nietzsche, F., *O budućnosti naših obrazovnih ustanov*, v: Despot, B. (1991) (ured.), *Ideja univerziteta*, Zagreb: Globus, str. 243-329.

Pa tudi šibke ne. Ko govorimo o svetu, govorimo o igri sveta (Weltspiel), ki ni nič svetega. Igra sveta mora človek, ki je proizvod te igre,⁷ postaviti pravila. Človek, ki je del igre sveta in njen proizvod, ne more izstopiti iz igre, zato jo skuša organizirati v skladu s pravili, ki jih je bil v njej sposoben odkriti. Igra ni kaotična, je pa večna, zato so pravila nujna (igra brez pravil po definiciji ni možna) in se nenehno spreminjajo. Postavljanje pravil je del igre, v kateri lahko odkrijemo pravila. Omenili smo že, da je interpretacija etično dejanje. Sedaj lahko vidimo, kako se odprtost do interpretacije razlikuje od interpretacije, ki se ne prilagaja kriterijem resnice, ampak jih sama vsiljuje.

Postavljanje pravil (re)organizira svet, mu da pomen in vpliva na potek igre. Pravil igre pa ne postavlja posameznik. Vse, kar posameznik lahko naredi, je volja do razumevanja teh pravil. Volja do razumevanja sveta je volja do igre, vendar ne do katere koli igre. Vsaka igra ne pomeni odprtosti do sveta in tudi ne pomeni reinterpretacije sveta. Obstajajo igre, v katerih človek zgolj refleksno sprejema svet, kakršen se mu daje in je zadovoljen z interpretacijami, ki se mu vsiljujejo. V teh igrah človek ni odprt, ampak teži k zaprtosti, ki je v ohranjanju vsega ponujenega. Paradigmatski primer igre, v kateri je človek radikalno odprt do sveta, je Nietzsche videl v igri otroka (Kinderspiel). Igra otroka ni otročja igra, ampak resna igra.

Resnost otrokove igre je v tem, da ne skuša zavzeti do igre distance in da se ji predaja. Prepuščanje igri pomeni, da človek verjame v resničnost zgodb.

Resnost igre pomeni odprtost do (re)interpretacije pravil igre. Resnost ne pomeni ohranjanja etabliranih pravil igre ali iskanja dokončnih, celovitih in totalnih interpretacij pravil igre: pomeni aktivni nihilizem. Aktivni nihilizem je v kreativnosti igre in ne v destrukciji in negativizmu. Istočasno pomeni tudi ustvarjanje novih vrednot in novih kriterijev za interpretacijo pravil igre sveta.

Igra nima začetka in je brez konca, četudi ustvarjalna interpretacija in prevrednotenje vrednot lahko ustvarita občutek o nenehnem razvoju in napredovanju sveta k nekemu končnemu idealnemu cilju. Vendar je to le iluzija, saj so novosti odvisne od načina interpretacije. Novo videnje sveta ne pomeni, da vidimo poleg starega sveta še nekaj novega. Ko odkrijemo novosti, starega sveta preprosto ni več. Novo videnje sveta pomeni uporabo novih metafor: staro videnje sveta je pozabilo na svojo metaforičnost, zato ob soočenju z novimi metaforami spoznamo resnico te pozabe. Ob tem spoznanju stara interpretacija ne more biti več prepričljiva. Interpretacija sveta temelji na pozabi, zato potrebuje reinterpretacijo.

Vsaka interpretacija je metaforična in pozaba, ki ji je inherentna, je vzrok za nevarnost, da se metaforična igra, ki je drugo ime za interpretacijo, ustavi in zamrzne. S tem metafore prenehajo biti metafore (metafore ustvarjajo multipomenski prostor) in postanejo enodimenzionalni znaki.

Enodimenzionalnost znakov je Nietzsche problematiziral s svojimi arhitekturnimi metaforami (o čebelnjaku, o egiptovski piramidi, o rimskem golobjaku, o srednjeveški trdnjavi in pajkovi mreži).

Človek, ki najde v urejanju sveta zadovoljstvo, je pri iskanju resnice podoben čebeli, ki nosi v čebelji panj sokove matere narave in gradi geometrično pravilno satovje, kamor shranjuje pridelek. Čebelnjak, pravi Nietzsche, sčasoma postane stolp⁸ ali srednjeveška trdnjava. V stolpu ali trdnjavi živijo znanstveniki, zavarovani pred zunanjim svetom in resnico sveta, ki je igra, o kateri smo že govorili.

7 Schrift, A. D. (1990), str. 67.

8 Schrift, A. D. (1990), str. 88.

Druga transformacija, ki jo je razvil Nietzsche, je prehod od stolpa ali srednjeveške trdnjave k egiptovski piramidi, ki s svojo obliko poosceblja strogi red, ki se razvija od vrha navzdol. Piramida je odlična metafora za konceptualno rigidnost in hierarhizirani red v konceptih. Istočasno se moramo zavedati, da so piramide grob, v katerem so shranjena mumificirana trupla. Mesto smrti torej.

Kljub temu je v grobovih še iskra življenja, zato Nietzsche nadaljuje in naredi obrat vijaka: metaforo o egiptovski piramidi zamenja metafora o rimskem columbariumu.⁹ Nietzsche je columbarium razumel kot metaforo za nestalno hazardno igro, ki je odvisna od verjetij udeležencev. Z zamenjavo perspektive (verjetij) se potek igre obrne. Hierarhiziranosti ni več, saj ni možna, nadomesti jo nestalna igra in zamenjava perspektiv.

Zadnji obrat vijaka, ki ga naredi Nietzsche v svoji arhitektoniki, je obrat od rimskega columbariuma k pajkovi mreži. Pri interpretaciji smo podobni pajkom, ki v svoje mreže ujamejo le majhen del stvari. Pajkove mreže imajo različno gostoto, od katere je odvisna interpretacija, vendar je njena značilnost, da ni hierarhizirana kot piramida, ampak je veliko bolj podobna tančici: vse je na površju, ni nikakršnih skritih globin. Tančica je povsem prosojna, a izza nje ni ničesar.¹⁰

Gradnja znanja (interpretacija je delo arhitekta, kakršen je pajek), je gradnja mreže ali tančice: je delo umetnika. Na mreži ni privilegiranega mesta, kamor bi se lahko postavili in rekli: tukaj koplji, zakaj tukaj je skrita resnica. Resnice ni izza tančice in tudi na njej je ni: resnica je sama tančica. Tančica je rezultat/proizvod, posledica vere v resnico, zato ji mora slediti spoznanje, da je resnica le fikcija.

Resnice ni mogoče posedovati, njena narava je dionizična. Dionizična silovitost in ekstaza nista v odkrivanju resnice, ampak v razkrivanju vsega tistega, kar je pozabljeno, potlačeno, zanikano, minimalizirano, da bi se nekaj lahko vsiljevalo in uveljavljalo kot resnica. Freud je bil Dioniz.

Metafora o tančici prinese s seboj načelo nedoločljivosti in nedoločenosti. Resnice ni mogoče določiti: vprašanje o mestu resnice postane nemočno, jalovo. Tekst je tančica z neštevilnimi nitmi. Branje teksta ne more biti reprodukcija pomena, ki bi bil skrit v tekstu: tančica je prozorna, nič ni skritega, četudi lahko kdo nosi tančico in si z njo zakriva obraz. Obraz namreč postane zanimiv šele s tančico, ker se začnemo spraševati, kaj se skriva pod njo. Brez tančice nas obraz ne zanima.

IV

Branje teksta postane produkcija pomena.¹¹ Pomen se proizvaja s pletenjem mreže. Mreža ni nikoli dokončana, tako kot piramida, ki ji, ko je bila dokončana, ne moremo ničesar dodati. Branje ne more zasledovati pravega, najbolj ustreznega

9 Columbarium je golobnjak ali mesto, kamor so shranjevali žare s pepelom umrlih. V antičnem obdobju so imele vdolbine za žare obliko golobnjaka.

10 Prim. Nietzsche, F. (1980), Tako je govoril Zaratustra (O tarantulama), Zagreb: Mladost, str. 91-93.

11 Derrida govori o aktivni interpretaciji in produktivnem branju teksta, ki presega meje, ki jih tekst vsiljuje bralcu. Produktivno branje pomeni, da bralec ali interpret ne ponavlja istih gest, ki jih je naredil avtor. Bralec je pri interpretiranju svoboden in zato tudi odgovoren za interpretacijo. Produktivna interpretacija je destruktivna, saj jo vedno zanimajo pogoji, ki so omogočili nastanek izjave: interpretacijo zanima, kaj izjavo "drži skupaj". V tem je Derrida podoben Freudu in njegovi analitični interpretaciji. Analiza je sinteza, pravi Freud. Izjavo razumemo potem, ko smo jo razgradili. Derrida govori o dekonstrukciji, Freud o rekonstrukciji (glej Freud, S. (1937d), Konstruktionen in der Analyse, G. W., 16, str. 43-56).

pomena, kot tudi ne moremo dvakrat stopiti na isto mesto v reki. Avtor teksta zato ni samo tisti, ki ga je napisal, ampak tudi tisti, ki ga bere in interpretira. Za nobenega od obeh ne bi mogli reči, da je a priori bolj avtentičen in bolj korekten. Pred branjem tekst nima nikakršnega pomena, zato govorimo o interpretaciji kot o proizvodnji pomena. Interpretacija seveda ni povsem arbitrarna, saj je značilnost teksta v tem, da ga je mogoče interpretirati, tj. mu pripisati pomen. Poleg tega smo že omenili, da je tekst vedno sugestiven in nam skuša vsiliti določen pomen. Izjava se vedno sklicuje tudi na nekaj izven sebe - na neke druge izjave seveda.¹² Eden izmed pogojev za razumevanje izjave so te predpostavljene izjave, ki v samem tekstu niso izrečene. Izjava nam namigne, kako naj jo razumemo, od nas pa je odvisno, ali bomo ta namig sprejeli. Zavrnitev namiga ne pomeni, da izjave ne razumemo, saj se pri interpretaciji lahko sklicujemo na neke druge predpostavljene izjave, v odnosu do katerih izjavo razumemo. Pomen v obeh primerih seveda ni enak, čeprav obkraj lahko trdimo, da smo izjavo razumeli.

Dlje ko se zadržimo na izjavi, večja je verjetnost, da se bo naša interpretacija razlikovala od drugih interpretacij, tudi če smo sprva isto izjavo interpretirali enako ali zelo podobno. Razlike se pojavijo šele kasneje. Prva interpretacija je običajno refleksna, stereotipna, ustvarjalnost pride šele kasneje. Ustvarjalnost v interpretaciji pomeni, da smo sposobni analizirati sedimentacijske učinke zgodovine (razmerij moči) v jezikovnen stroju in iz tega potegniti produktivne zaključke. Ustvarjalnost je zato vedno določena oblika ekspropriacije teksta.

Ekspropriacija je proces, skozi katerega odzvamemo tekstu vse tisto, kar nas sili v vnaprej določeno interpretacijo. Vsaka interpretacija, pravi Nietzsche, je set metafor, ki sčasoma pozabijo, da so metafore. Priljubijo se nam, postanejo naše ljubljene, zato jih skušamo ohraniti in negovati. Okoli njih zbiramo naša verjetja in jih skušamo zavarovati pred propadom. Vse to je Nietzsche imenoval **patos resnice**. Patos resnice organizira verjetja okoli nekkih središčnih metafor. Središče ustvarja občutek globine, tesnobe, vznemirljivih pričakovanj, brezna.

V

Tekst kot stroj ali veriga drži skupaj subjektova verjetja, zato je interpretacija teksta odvisna tudi od analize teh verjetij in emocij, ki jih podpirajo. Interpretacija kot proizvodnja pomena ali kot aktivni nihilizem ima nalogo, da sooči tekst z njegovimi metaforičnimi in retoričnimi koreninami.¹³ Emocije in verjetja so tista, ki držijo govorne skupnosti skupaj, zato je ustvarjalna interpretacija proizvodnja pomena, ki ga skupnost ni predvidela; zaradi tega je destruktivna za skupnost. Interpretacija jim (članom skupnosti) jemlje iluzije, nastopa proti njihovim pričakovanjem in postavlja pod vprašaj njihova verjetja. Interpretacija je praktična, saj zahteva od njih reorganizacijo.

12 Prim. Deleuze, G., Guattari, F. (1977), *Rhizom*, Berlin: Merve Verlag. Avtorja zagovarjata tezo, da je obstoj teksta odvisen od tistega, kar je izven njega. Ne sprašujemo se več o pomenu teksta, ampak o tem, kako tekst funkcionira, in v odnosu, na kaj funkcionira. Tekst je veriga, stroj z množico potencialnih pomenov, je brez objekta. Ko se bralec znajde pred tem strojem, se vpraša, na kateri objekt izven teksta naj to verigo pripne; na kateri drugi stroj naj se ta stroj pripne (s katerim naj se združi), da bo funkcioniral. V ta stroj se mora umestiti interpret, drugače ga ne more razumeti. Tudi avtor je v stroju, samo da ne ve, kje natančno se nahaja. Avtor je kartograf, Interpret je kartograf.

13 Cit. po Schrift, A. D. (1990), str. 132.

Vsakdanji zdravi razum, ki ga držijo skupaj verjetja in emocije, je svet **mumificiranih konceptov**, o katerih je govoril Nietzsche v svoji arhitektoniki (metafora o egiptovskih piramidah). Znanstveniki niso imuni pred nevarnostjo, da njihovi koncepti postanejo mumificirani. Istočasno ljudje lahko obstanejo skupaj samo s pomočjo komunikacije, ki zahteva odprtost (self-disclosure) in avtorefleksijo (self-conscious), kar pomeni, da je v naravi skupnosti potreba po komunikaciji, s tem pa tudi potreba po odprtosti in spreminjanju, četudi istočasno teži k varnosti, samoohranitvi in zaprtosti. Zaključimo lahko, da je vsaki komunikacijski skupnosti ta konflikt inherenten.

Morda je ena pomembnejših razlik med vsakdanjim zdravim razumom in odprtostjo do razumevanja in aktivne interpretacije v tem, da skuša zdravi razum nove stvari pojasnjevati s starimi interpretacijskimi shemami (Nietzsche na tem mestu spregovori o Prokrustovi postelji). Odprtost do interpretacije pomeni obratno pot: interpretacijske sheme se spreminjajo in prilagajajo novih stvarim.

Nietzsche je proti koncu svojega življenja (1888) razvil koncept vednosti, ki je orodje v rokah tistih, ki imajo moč. Vednost ni neodvisna od razmerij moči v družbi ali komunikacijski skupnosti, zato tudi organiziranje komunikacije in načini komuniciranja niso nevtralni in neodvisni od moči. Vednost se proizvaja, ohranja in distribuira skozi ta razmerja. Moč teži k samoohranitvi in še k večanju sebe, zato je naloga vednosti, da razkriva ta razmerja in omejuje moč. Volja do moči ni volja do moči, ki jo pravkar omenjamo; je njeno nasprotje.

Volja do moči kot odprtost do razumevanja omejuje moč s tem, ko analizira njena razmerja do pogojev nastajanja in distribuiranja vednosti. Vednost je vednost le, kolikor elaborira svoj odnos do razmerij moči; od njih se ne more distancirati, ne more jih tudi odpraviti. Lahko jih le analizira. S tem jih omejuje, istočasno pa je to tudi pogoj za razvijanje vednosti.

VI

Volja do moči je interpretacija; je sam proces interpretacije. Je interpretacija, ki hoče svojo lastno interpretacijo. Interpretacija ni pravilno branje teksta sveta, katerega avtor je bog; bog je zgolj poslušalec naših interpretacij. Interpreti ne morejo biti ateisti.

Če naj še zaključimo z Nietzschejem, potem bomo parafrazirali njegovo tezo o filozofih prihodnosti: psihologi prihodnosti ne bodo ateisti, ampak interpreti-eksperimentatorji (Versucher).

REFERENCE

1. ARISTOTEL (1983), O pjesničkom umijeću, prev. Z. Dukat, Zagreb: August Cesarec.
(1988), O pesničkoj umetnosti, prev. M. Đurić, Beograd: Zavod za nastavna i udžbenička sredstva.
(1989), O tumačenju, Zagreb: Latina et Graeca.
(1987), O duši /Nagovor na filozofiju/, Zagreb: Naprijed.
(1987), Retorika, Beograd: Nezavisna izdanja.
2. BARRET, W. (1987), *Death of the Soul /From Descartes to the Computer/*, Oxford: Oxford University Press.
3. DEESE, J. (1972), *Psychology as Art and Science*, Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

4. DELEUZE, G., GUATTARI, F. (1977), *Rhizom*, Berlin: Merve Verlag.
5. DERRIDA, J. (1976), *O gramatologiji*, Sarajevo: Veselin Masleša.
(1988), *Glas in fenomen*, Ljubljana: Škuc/FF.
(1990), *Bela mitologija*, Novi sad: Bratstvo-Jedinstvo.
(1981), *Dissemination*, prevod B. Johnson, Chicago: University of Chicago Press.
6. DILTHEY, W. (1980), *Zasnivanje duhovnih nauka*, Beograd: Prosveta.
7. FEYERABEND, P. K. (1987), *Protiv metode*, Sarajevo: Veselin Masleša.
8. FOUCAULT, M. (1983), *Dies ist keine Pfeife*, Berlin: Ullstein KunstBuch.
(1971), *Riječi i stvari /Arheologija humanističkih nauka/*, Beograd: Nolit.
9. FREUD, S. (1937d), *Konstruktionen in der Analyse*, G.W. 16, str. 43-56.
10. GADAMER, H. G. (1978), *Resnica i metoda*, Sarajevo: Veselin Masleša.
11. HEIDEGGER, M. (1989), *O vprašanju biti*, Maribor: Založba Obzorja.
(1961), *An Introduction to the Metaphysics*, New York, Garden City: Anchor Books, Doubleday & Co., Inc.
(1979), *Kant i problem metafizike*, Beograd: NIRO, Mladost.
12. LÖWTH, K. (1988), *Od Hegela do Nietzscheja*, Sarajevo: Veselin Masleša.
13. NIETZSCHE, F. (1984), *Vesela znanost*, Beograd: Grafos.
(1983), *S one strane dobra i zla*, Beograd: Grafos.
(1983), *Dionisovi ditirambi*, Beograd: Grafos.
(1985), *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Beograd: Grafos.
(1983), *Rodenje tragedije*, Beograd: BIGZ.
(1980), *Tako je govorio Zaratustra*, Zagreb: Mladost.
14. RICOEUR, P. (1981), *Živa metafora*, Zagreb: GZH.
15. RORTY, R. (1990), *Filozofija i ogledalo prirode*, Sarajevo: Veselin Masleša.
16. SCHREBER, D. P. (1988), *Memoirs of my Nervous Illnes*, Cambridge, London, Massachusetts: Harvard University Press.
17. SCHRIFT, A. D. (1990), *Nietzsche and the Question of Interpretation*, New York, London: Routledge.